

U POVODU IZLOŽBE “ZNAMENJA VLASTI I ČASTI U HRVATSKOJ U 19. STOLJEĆU”

Zagreb 11.1.-17.3.1994.

*Snježana Pavičić
Hrvatski povijesni muzej
Zagreb*

Kako je već poznato, izložbe povijesnih muzeja tematski su usmjerene prezentaciji povijesnih događaja, razdoblja ili ličnosti. Postupak kreiranja i razrade scenarija pritom je uglavnom isti, predmete se uvodi, često i “ugurava” u priču.

Malo je autora koji, polazeći od muzejskog predmeta i stvarajući priču o samim predmetima, uspijevaju izraziti i onu drugu povijesnu “priču”.

Dapače, ostvariti njihovu ravnotežu.

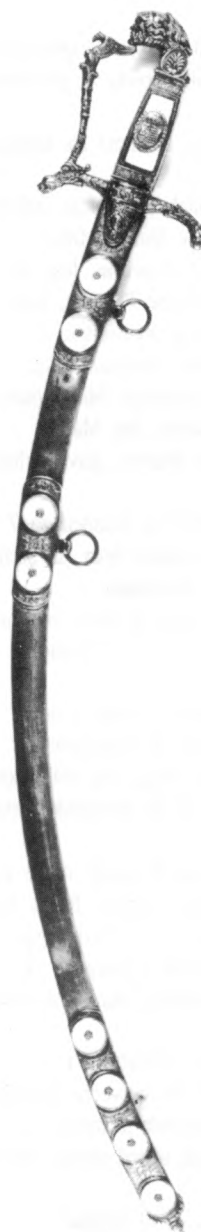
I baš tu iznimnu konceptualnu kvalitetu postigla je Mr. Maja Šercer, muzejska savjetnica Hrvatskog povijesnog muzeja, izložbom “Znamenja vlasti i časti u Hrvatskoj u 19. stoljeću”.

Već i ranijim izložbama, kakve su, primjerice, bile “Staro oružje”¹, “Staro oružje na motki”², “Jatagani”³, “Sablje”⁴, “Oružje u prošlosti”⁵, “Oružje 16. i 17. stoljeća”⁶, “Tursko oružje”⁷, ili kasnijim opsežnijim tematskim sintezama kakav je bio vrijedan projekt “Stari Zagrebački obrti”⁸, i ovom posljednjom izložbom “Znamenja vlasti i časti...” autorica iskazuje dosljedan muzeološki stav: “od predmeta k priči”. Sami nazivi navedenih izložaba to nedvosmisleno potvrđuju.

Tako su i na ovoj izložbi brojni muzejski predmeti, osim svojih iznimnih materijalnih karakteristika, progovorili i širim kulturološkim, umjetničkim, sociološkim, političkim i ostalim razinama.

Riječ je, naime, o znakovima i simbolima vlasti, časti i dostojanstva hrvatskih banova kao i društvenog položaja plemićkog i činovničkog staleža. To su banske zastave i žezla te plemićke i činovničke sablje. Kao sekundarni, odnosno prateći ilustrativni materijal poslužile su slike i grafike (portreti i pejzaži što su ih izradili poznati umjetnici M. Stroy, I. Zsche, V. Bukovac, J. M. C. Medović, M. Kraljević, P. Krafft, J. Kriehuber, J. Huhn...), paradne odore (J. Jelačića, I. Kukuljevića-Sakcinskog, M. Amruša, T. Georgijevića...), plemićki nakit (A. Vranyczanyja-Dobrinovića, I. Mažuranića, L. Raucha, I. Jelačića, obitelji Pejačević...), te nekoliko isprava (odredba o polaganju banske prisege⁹, zapisnik Sabora Trojedine Kraljevine¹⁰...) i fotografija (znamenitih fotografa kao što su I. Standl, F. Pommer, Svirčević, I. Varga, R. Mosinger). Inače, izložba je tematski podjeljena u tri cijeline. U prvoj se govori o bankskim zastavama i žezlima, te opisuje obred ustoličenja hrvatskih banova.

Kraljeva zastava prvi je važan predmet banske instalacije i od 1537. godine, kad je kralj Ferdinand poslao vojne zastave banovima Tomi Nadasdyju i Petru Kegleviću kao zapovjednicima vojske, one su nezaobilazan dio banske opreme.¹¹ Prezentirano je šest zastava hrvatskih banova, i to, Najstarija Nikole Erdödyja iz 17. stoljeća, te zastave Franje Vlačića, Josipa Jelačića, Josipa Šokčevića, Levina baruna Raucha i zastava Kraljevine Hrvatske, iz 19. stoljeća. Sve su u obliku lastavičjieg repa a izvedene su finim tkalačkim tehnikama sviloveza, zlatoveza i

*Paradna sablja Ivana Kukuljevića Sakcinskog, druga četvrtina 19. stoljeća
Fototeka: Hrvatski povijesni muzej, Zagreb
Foto: Igor Brzoja*

bogatim bordurama.

Banska žezla, odnosno zapovjedničke palice, drugi su važan rekvizit banske opreme, a na ovoj izložbi nalaze se samo dva primjerka, i to žezla banova Ignjata Gyulajja i Franje Vlačića. Gyulajjevo je vjerojatno proizvedeno u Zagrebu početkom 19. stoljeća, a Vlačićevo, od pozlaćena srebra i ukrašeno raznim kamenovima¹², bečki je rad iz 1832. godine i raskošnije je ukrašeno.

Od kraja 18. stoljeća (1783.) banu se u znak političke vlasti predaje ključ škrinje kraljevskih privilegija¹³, a u znak sudačke vlasti pečatnjak bankskog stola¹⁴. Izlaganjem i tih dvaju predmeta obuhvaćeni su najbitniji reprezentativni elementi banske vlasti.

U drugoj tematskoj cjelini govori se o plemstvu koje je do sredine 19. st. nosilac političkog života u Hrvatskoj. Uz odgovarajuću paradnu odjeću

*Zastava bana Josipa Šokčevića, Zagreb, 1860. godine
trobojni svileni damast, posebne metalne niti
Fototeka: Hrvatski povijesni muzej, Zagreb
Foto: Luka Mjeda*

nosilo je sablju koja je bila znak društvenog položaja. Te su plemićke sablje uglavnom proizvedene u stranim radionicama Beča ili Pešte, a pokazuju različite neostilove 19. stoljeća. Grbovi koji se na njima pojavljuju odraz su stranačke opredijeljenosti njihovih vlasnika. Inače sablje impresioniraju bogatstvom izrade (lijevanje, kovanje, rezbarjenje, graviranje, tiješnjenje, filigran, jetkanje, iskucavanje) i raznolikošću materijala (pozlačena mjed, srebro, čelik, sedef, bjelokost, koža, drvo, kost...). Vizualno su posebno zanimljive sablje I. Kukuljevića-Sakcinskog (korice ukrašene biljnim motivima i medaljonima od sedefa izrađenim poput cvjetova), Lj. Gaja (korice na kojima su ukrasi mreže i akantusovih listova), M. Amruša (srcoliko usječena glavica drška prekrivena neobaroknim lisnatim ukrasom), L. Pejačevića (držak izrađen od bivoljeg roga ukrašen filigranskim okovom), E. (S). Vrbančića (s masivnim drškom od bjelokosti i proširenom glavicom), ili pak sablje za koje se ne može pouzdano reći kome su pripadale, kao što je primjerice, paradna sablja čiji je držak ovijen gustim prepletom tordirane žice a glavice u nagibu¹⁵ i sablja s rukobranom i križnicom izrađenima u spletu zmijsa s labudim glavama¹⁶.

Treća cjelina govori o činovničkim sabljama.¹⁷ Kako je 1852. godine donesen "Propis o uniformiranju carskih i kraljevskih činovnika u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji", čija se fotokopija također nalazi među izloženim predmetima, razumljivo je da su se poštovala te regule. Uz uniformu propisana je i sasvim određena sablja čiji je držak obložen sedefnim pločicama a glavica drška završava lavljom glavom. Križnice koje su izvijene u suprotnim pravcima prekrivene su lisnatim ukrasom, a po sredini je kartuša s državnim grbom. Prema obliku i konstrukciji glavice i drška autorica ih grupira u pet tipova¹⁸.

Izložbu prati opsežan katalog gdje su, pored tekstova mr. Šerčer, još i zapisi Jelene Borošak-Marijanović o zastavama hrvatskih banova te Marine Bregovac-Pisk o serijskim portretima druge polovice 19. st. u Hrvatskoj.

Predmete za izložbu posudile su muzejske i galerijske ustanove grada Zagreba, Varaždina, Samobora, Osijeka, Karlovca i Novog Vinodolskog, a cijela organizacija projekta bila je prilično opsežna.

Gotovo svi predmeti, osim velikoga reprezentativnoga portreta bana Ignjata Gyulajja, koji je jako oštećen prilikom raketiranja Banskih dvora¹⁹, za ovu su priliku očišćeni i restaurirani.

14. Prezentirana je samo fotografija pečata Banskog stola.

15. MUO 24904, u katalogu "Znamenja...", kat. br. 91

16. MUO 17541, katalog "Znamenja...", kat. br. 79

17. Činovnički stalež nastaje izgradnjom moderne države. Po uzoru na neke europske države, Austrija je 1814. godine donijela prvi propis o uniformama za činovnike. Uz uniformu propisan je paradni mač. Za činovnike u Hrvatskoj i Slavoniji propisana je 1852. godine sablja.

18. tip I. - povijena lavlja glava s vratom koji je ukrašen listom palmete koja završava spiralom

tip II. - povijena lavlja glava s ukrasom lovorovih i hrastovih grančica

tip III. - uzdignuta lavlja glava bez vrata

tip IV. - uzdignuta lavlja glava s manjim viticama na vratu

tip V. - sablja s dužim vratom i stiliziranim ukrasima lista, cvijeta i dr.

19. Slika je velikih dimenzija 235x150 cm i za ovu je priliku samo konzervirana i ostavljena s "flasterima", koji pak znakovito govore o vremenu i prostoru u kojem živimo.

Primljeno: 23. 3. 1994.

Paradna sablja dr. Milana Amruša posljednja četvrtina 19. stoljeća
Fototeka: Hrvatski povijesni muzej
Foto: Igor Brzoja

Bilješke:

1. "Staro oružje - Mali priručnik hladnog i vatrenog oružja prema predmetima zbirke oružja Povijesnog muzeja Hrvatske", 1971.
2. "Staro oružje na motki", Povijesni muzej Hrvatske, 1972.
3. "Jatagani", katalog zbirke, Povijesni muzej Hrvatske, 1975.
4. "Sablje", Katalog zbirke, Povijesni muzej Hrvatske, 1979.
5. "Oružje u prošlosti", Povijesni muzej Hrvatske, 1980.
6. "Oružje 16. i 17. stoljeća", Muzej seljačkih buna Gornja Stubica - izložba u suradnji s Povijesnim muzejom Hrvatske, 1987.
7. "Tursko oružje od 16. do kraja 19. stoljeća", Muzej seljačkih buna Gornja Stubica u suradnji s Povijesnim muzejom Hrvatske, 1988.
8. "Stari zagrebački obrti", Povijesni muzej Hrvatske i Muzej grada Zagreba, 1991.
9. Kralj Sigismund određuje 1435. godine da banovi kraljevina Dalmacije i Hrvatske, kao i ban Slavonije, imaju njemu ili po njemu određenom zamjeniku položiti prisegu.
10. Zapisnik iz 1848. godine, uz ostalo, sadržava prisegu bana J. Jelačića.
11. Od 1732. godine zastavu banu više ne dostavlja kralj, već njenu izradu naručuje Hrvatski sabor na državni trošak. Ona tada mijenja ime i više nije "kraljevski banderij" već "zastava kraljevstva".
12. Tri okrugla korunda, dva ovalna krizoprasa, četiri ovalna rubina, dva ovalna cabochona feldspata i dva smaragda.
13. Škrinja privilegija izrađena zaslugom prabilježnika Ivana Zakmardija 1643. godine imala je tri ključa. Jedan ključ čuvao je ban, drugi se predavao prabilježniku, a treći se nalazio kod prečasnoga kaptola zagrebačkoga.

SUMMARY

Exhibition "The Insignia of Authority and Honor in the 19 Century Croatia

by Snježana Pavičić

Following the museological attitude "from object to the story", the author of the exhibition created an excellent project entitled "The Insignia of Authority and Honor in the 19 Century Croatia".

Exhibition is designed in three thematic units.

The first unit presents the flags and scepters of Croatian Ban and describes the ceremony of his installation into the office. The second thematic unit is devoted to the nobility which used to carry Croatian political life until the middle 19 century, and the third unit presents the official swords. The themes were illustrated by paintings, graphics, jewelry, documents and photographs.

SLAVONAC I ZEMLJA

Izložba i znanstveni skup o Gjuru Pilaru (1846.-1893.)

Krešimir Sakač

Hrvatski prirodoslovni muzej
Zagreb

U povodu stote obljetnice smrti Gjura Pilara jednog od najistaknutijih hrvatskih prirodoslovaca 19. stoljeća izložba "Slavonac i Zemlja. Gjuro Pilar, svestrani prirodoslovac" bila je postavljena u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju u Zagrebu (srpanj-rujan 93.), a potom prenesena u Slavonki Brod (listopad 93.), gdje je 1. listopada 1993. održan znanstveni skup o Pilarovu radu i društvenom djelovanju.

Gjuro Pilar porijeklom Slavonac, rođen u Brodu na Savi, kao geolog osobitu je pažnju pridavao planetu Zemlji, njezinim unutarnjim silama i promjenama njezina vanjskog oblića, te živog svijeta, tijekom geološke prošlosti mjerene milijunima godina. Isticao se svestranim poznavanjem prirodoslovlja, što se ogleda u njegovim znanstvenim radovima, muzejskoj djelatnosti i predavanjima na Sveučilištu.

Široku prirodoslovnu naobrazbu stekao je na studiju u Bruxellesu (Faculté des sciences de l'Université libre) i Parizu (École des Mines i École de Chimie an Jardin des Plantes). Obranom doktorske disertacije "Les Révolutions de l'Écorce du globe", koja je prava riznica misli, analiza i zaključaka počevši od filozofije, preko astronomije i geofizike do geologije (HERAK 1993.) postao je "agrégé à l'Université de Bruxelles" g. 1869. Taj rad, premda ga je napisao već u 22 godini života, bio je visoko ocijenjen u svjetskoj geološkoj literaturi, pa je kasnije preveden na engleski i objavljen u Americi (Smithsonian Institution, 1877.)

U domovinu Pilar se vraća godine 1870. Započinje s radom kao pristav u Narodnome muzeju u Zagrebu, koji je tada još u okviru Akademije. Sa 27 godina (1873.) dopisni je član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, potom njezin redovni član (1875.), zatim prvi profesor geologije i mineralogije (te astronomije) na Zagrebačkom sveučilištu (1874.) i ravnatelj Mineralogičko-geološkog odjela Narodnog muzeja u Zagrebu. Predavao je cjelovitu mineralogiju, petrografiju, geologiju, paleontologiju, neko vrijeme astronomiju i uvod u rudarsko pravo (SAKAČ, 1993.), na razini tadašnje europske znanosti. O tome potvrdu nalazimo u četiri oveća rukom pisana udžbenika bogato oslikana vlastitim crtežima, koji na žalost nisu bili objavljeni, a kasnije su i zaboravljeni. Tjekom nepunih 20 godina podigao je veći broj prirodoslovaca od kojih će se pojedini istaknuti kao vrsni znanstvenici. Uz to je dva puta bio biran za dekana Mudroslovnog fakulteta, a jednom godine 1884.-85. za rektora Sveučilišta u Zagrebu. Suradujući s mnogim vodećim prirodoslovcima napose geolozima brojnih institucija Europe, postao je članom velikog broja prirodoslovnih društava a kao cijenjeni znanstvenik biran je za tajnika odnosno u odbor internacionalnih kongresa u kojima je sudjelovao (Bologna, Berlin, London, Beč). Shrvan bolešću umro je 1893. u 48 godini, no unatoč tome uradio je mnogo u područjima svoga znanstvenog, stručnog i društvenog djelovanja. Znanstveni rad Pilara bio je raznovrstan, a ogleda se u više desetaka objavljenih rasprava monografija i prinosna. Nakon disertacije (Bruxelles,